

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Череп О.Г., к.е.н., доцент, Морозов Є.Д.

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66*

morozov.e.d@ukr.net

Досліджено економічні основи інноваційного розвитку країни, його мета та необхідність для зміни наявної економічної ситуації в країні, визначені основні фактори, що його забезпечують. Аналізується ефективність становлення державної інноваційної політики та окреслюється загальний суспільний ефект від впровадження інновацій. Проаналізовано рівень фінансування інноваційної активності, джерела та напрямки цього фінансування. Під час аналізу джерел фінансування інновацій було визначено значну пасивність держави та низький рівень іноземної зацікавленості у фінансуванні інноваційної діяльності. Також зазначено, наскільки важливим є стратегічне управління нововведеннями в процесі розроблення антикризової політики підприємства, а саме орієнтація інноваційної активності на промисловість. У статті розглянуто одну з ключових проблем нестачі інновацій – постійне скорочення кількості науковців та кількості їх винаходів. Обґрунтовано необхідність вивчення досвіду інноваційних процесів інших країн. Розглянуто причини низького рівня інноваційної активності підприємств, серед яких виокремлено недоліки нормативно-правової бази, відсутність у керівників підприємств стратегічного бачення майбутнього розвитку діяльності підприємств. Проведено аналіз інноваційної активності підприємств України порівняно з розвинутими країнами та зроблений висновок щодо виходу України з кризового стану. Варто зазначити, що під час аналізу динаміки фінансування інноваційної діяльності була відмічена пряма залежність між кількістю надходжень та економічних збурень державного та світового масштабу. Проаналізовано звіт Європейського інноваційного табло щодо загального індексу інноваційної діяльності країн Європи та визначено місце України серед країн-інноваторів.

Ключові слова: інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, науково-технічний прогрес, показники інноваційного розвитку, економічна ефективність.

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ

Череп О.Г., д.э.н., Морозов Е.Д.

*Запорожский национальный университет
Украина, 69600, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66*

Изучены экономические основы инновационного развития страны, его цель и необходимость для изменения существующей экономической ситуации в стране, определены основные факторы, которые его обеспечивают. Анализируется эффективность становления государственной инновационной политики и отмечается общий общественный эффект от внедрения инноваций. Проанализирован уровень финансирования инновационной активности, источники и направления этого финансирования. В ходе анализа источников финансирования инноваций была определена значительная пассивность государства и низкий уровень иностранной заинтересованности в финансировании инновационной деятельности. Также указано, насколько важно стратегическое управление нововведениями в процессе разработки антикризисной политики предприятия, а именно ориентация инновационной активности на промышленность. Рассмотрена одна из ключевых проблем нехватки инноваций – постоянное сокращение количества ученых и количества их изобретений. Обоснована необходимость изучения опыта инновационных процессов других стран. Рассмотрены причины низкого уровня инновационной активности предприятий, среди которых выделены недостатки нормативно-правовой базы, отсутствие у руководителей предприятий стратегического видения будущего развития деятельности предприятий. Проведен анализ инновационной активности предприятий Украины по сравнению с развитыми странами и сделан вывод о выходе Украины из кризисного состояния. Стоит отметить, что в ходе анализа динамики финансирования инновационной деятельности была отмечена прямая зависимость между количеством поступлений и экономических происшествий государственного и мирового масштаба. Проанализирован отчет Европейского инновационного табло по общему индексу инновационной деятельности стран Европы и определено место Украины среди стран-инноваторов.

Ключевые слова: инновационное развитие, конкурентоспособность, инновационная деятельность, научно-технический прогресс, показатели инновационного развития, экономическая эффективность.

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY: STATE AND PROBLEMS

Cherep O.G., Ph.D in Economics, associate professor, Morozov E.D.

*Zaporizhzhya National University
Ukraine, 69600, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66*

The article examined the economic foundations of the country's innovative development, its purpose and the need to change the existing economic situation in the country, and identified the main factors that provide it. The work analyzes the effectiveness of the state innovation policy formation and notes the general social effect from the introduction of innovations. The level of financing of innovative activity, sources and directions of this financing has been analyzed. In analyzing the sources of financing for innovation, the state was largely passive and there was a low level of foreign interest in financing innovative activities. It also points out the importance of strategic management of innovations in the process of developing the company's anti-crisis policy, namely, the orientation of innovation activity on the industry. The article considers one of the key problems of the lack of innovation – a constant reduction in the number of scientists and the number of their inventions. The necessity of studying the experience of innovative processes of other countries is grounded. The reasons for the low level of innovative activity of enterprises are considered, among which are the shortcomings of the regulatory framework, the lack of strategic vision for enterprise managers of the future development of enterprises. The analysis of innovative activity of enterprises of Ukraine in comparison with developed countries is carried out and the conclusion about Ukraine's withdrawal from the crisis state is made. It should be noted that in the course of analyzing the dynamics of financing innovative activity, a direct relationship between the amount of receipts and economic incidents of state and global scale was noted. The article analyzes the report of the European innovation board, on the general index of innovation activity in Europe and determines the place of Ukraine among the countries-innovators.

Key words: innovative development, competitiveness, innovative activity, scientific and technical progress, indicators of innovative development, economic efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація є невід'ємною частиною сучасної світової економіки й ставити перед урядами багатьох країн проблемні завдання щодо пошуку нових форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища.

Швидкі зміни факторів конкурентоспроможності окремих фірм та цілих держав на світових ринках та динамічний розвиток глобальних відносин змушують уряди активно звертатися до проблем забезпечення національної конкурентоспроможності в глобальному масштабі, шляхом до вирішення яких є всеосяжна інноваційна діяльність.

Україна законодавчо закріпила курс на науково-технологічне оновлення економіки в 1991 р., з прийняттям Закону «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної політики». Однак сьогодні в Україні практично відсутні дієві механізми впливу держави на інноваційні процеси в економіці та стимулювання інвестицій в наукові дослідження та розробки.

Так, інноваційні процеси в Україні характеризуються як нестійкі, позбавлені чітких довгострокових стимулів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами інноваційного розвитку національної економіки загалом привертають увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Значний вклад у вивчення цих процесів здійснили вітчизняні вчені: А.В. Ключник [1], С.С. Арутюнян [3], В.М. Геєць [4], В.А. Гросул [5] та ін. Більшість із них вважають, що саме від активності державної політики залежить інноваційний розвиток економіки. Проте розробка заходів щодо інноваційного розвитку економіки та формування його стратегічних напрямів в контексті трансформаційних перетворень економіки залишаються актуальною.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану інноваційного розвитку економіки України та виявлення існуючих проблем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Конкуренентоспроможність держави у світовому співтоваристві характеризує рівень розвитку науки і технології. Частка України на світовому ринку наукомісткої продукції складає близько 0,3%, а частка інноваційної продукції менша ніж 5% від загального обсягу промислової продукції [1].

Зважаючи на постійне прискорення науково-технічного прогресу, посилення процесів глобалізації й інтернаціоналізації ринків, саме інноваційність та креативність стають головними факторами успіху не лише окремих підприємств, але й усіх національних економічних систем. А стратегічне управління нововведеннями є найважливішим завданням антикризової політики підприємства [2].

Головна мета інноваційного типу розвитку полягає в отриманні максимального економічного ефекту від кожної одиниці впровадженого і перетвореного на товар винаходу та ідеї. Можна стверджувати, що зараз в Україні державної інноваційної політики не існує. Разом з тим інтелект і знання є головними резервами країни. Для їх застосування у держави є головне – освічені кадри та наука, але, на жаль, вони практично не використовуються, тому що немає внутрішнього попиту на інтелект і нове знання, немає інфраструктури, яка цей попит забезпечить.

Інноваційний розвиток є визначальним фактором зростання ефективності діяльності підприємства, економічного зростання, покращання якості продукції, економічного використання ресурсів, запобігання екологічним наслідкам індустріалізації. Саме інновація сприяє динамічному саморозвитку і забезпечує конкурентоспроможність на всіх ієрархічних рівнях економіки. Інноваційний розвиток підприємств – це визначені безперервні зміни, що базуються на впровадженні й реалізації інновацій, зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку.

Основою сучасних технологій є фундаментальна наука, яка створює інтелектуальні ресурси суспільства.

Значною перешкодою для інноваційного зростання в Україні є великі втрати науково-технічного потенціалу за роки незалежності. У 1990 р. в Україні було зосереджено 6,5% світового науково-технічного потенціалу при чисельності населення, яке становило близько 0,1% світового. Із кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювали в науково-технічній сфері [3]. Сьогодні ситуація змінилася, в Україні спостерігається тенденція до скорочення наукових та науково-технічних працівників, кількість яких в 2015 р. порівняно з 1990 р. знизилася майже в 5 разів (рис. 1.) [4]. При цьому зменшилась частка найбільш активної вікової групи науковців (30-50 років). Водночас у розвинутих країнах кількість наукових працівників збільшується в середньому на 2,5-3% щорічно [5].

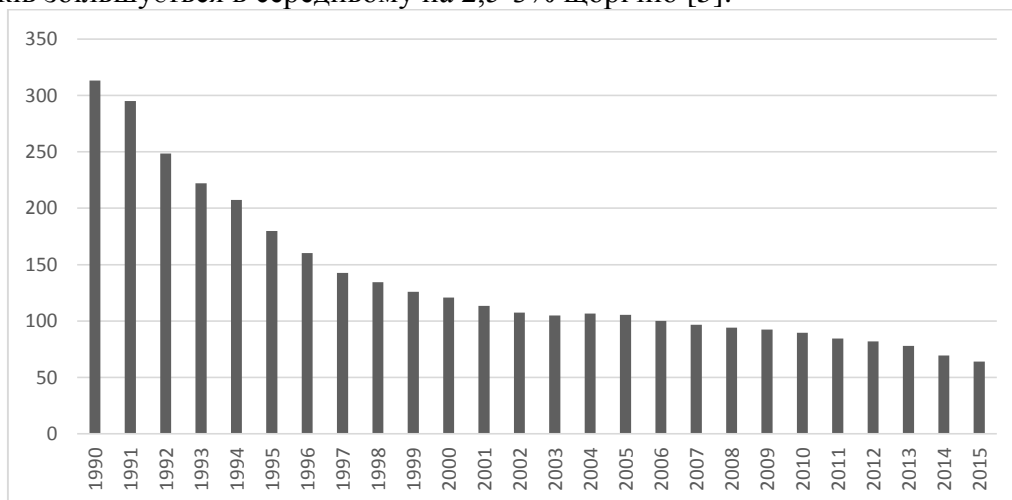

Рис. 1. Чисельність науковців в Україні в 1990-2015 рр.
(побудовано за даними Держкомстату, складено автором)

Також великою перепорою для інноваційного розвитку стає не ефективний для цього напряму розподіл учених високої кваліфікації. На відміну від розвинених країн, в Україні такі фахівці зосереджені переважно у вишах та академічних НДІ, а не в промисловості – це не сприяє якісному та ефективному використанню нововведень на виробництві.

Упровадження моделі інноваційного розвитку національної економіки (які функціонують в економічно розвинутих країнах) суттєво ускладнює існуюча структура ВВП, адже головним джерелом валютних надходжень до державного бюджету залишаються гірничо-металургійний комплекс (32%), частково харчова та переробна галузі (25%), мінеральні продукти (10%), хімічна промисловість (8%). А власники цих виробництв до останнього часу фактично не займалися модернізацією власних підприємств, оскільки мали конкурентні переваги на світових ринках за рахунок відносно дешевої робочої сили, сировини та енергоносіїв [6].

Низька інноваційна активність суб'єктів господарювання України, своєю чергою, зумовлює незначну частку інноваційної продукції в загальному її обсязі. Зокрема, лише 1,4% промислової продукції у 2015 р. в інноваційним (у 2007 р. – 6,7%, у 2008 р. – 5,9%, у 2009 р. – 4,8%) (рис. 2.).

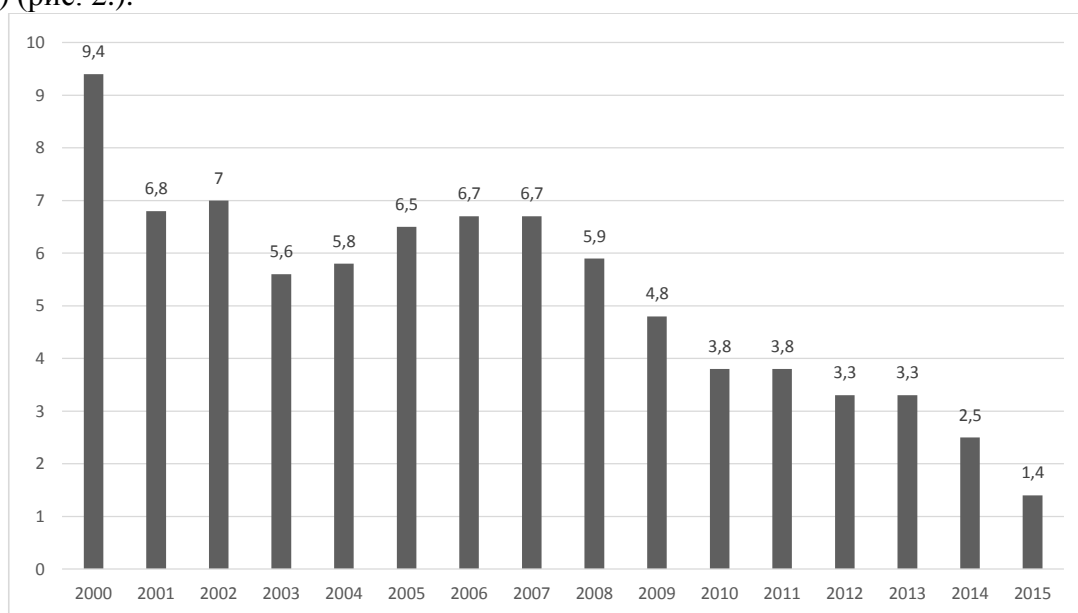

Рис. 2. Динаміка питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової (побудовано автором за даними Держкомстату)

У розвинутих країнах світу показник приросту ВВП за рахунок упровадження нових технологій становить 60-90%, тоді як в Україні він складає менше одного відсотка. Хоча Україна за кількістю науковців на кінець 2010 р. входила до першої десятки країн світу [5].

Отже, швидкість виходу України на сучасну траєкторію інноваційного розвитку залежить від галузевих науково-дослідних, проектно-конструкторських установ, оскільки вони відіграють головну роль у процесі матеріалізації інновацій. Із Державного бюджету України фінансується ряд науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, пов'язаних з національною обороною та безпекою, за космічною та Чорнобильською програмами, окремими завданнями та програмами агропромислового комплексу та промисловості. Проте витрати за цими напрямками за останні роки були значно меншими, ніж за розділом «Фундаментальні дослідження та сприяння науково-технічному прогресу», що суперечить потребам матеріалізації інновацій. Наслідком цього стало зменшення масштабів інноваційної діяльності за останні 17 років, динаміку якої можна простежити в табл. 1. Варто відмітити, що з 2010 року спостерігається незначне підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств [2].

Таблиця 1 – Інноваційна активність вітчизняних підприємств за роками*

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат, млн. грн.
2000	18,0	1760,1
2001	16,5	1979,4
2002	18,0	3018,3
2003	15,1	3059,8
2004	13,7	4534,6
2005	11,9	5751,6
2006	11,2	6160,0
2007	14,2	10850,9
2008	13,0	11994,2
2009	12,8	7949,9
2010	13,8	8045,5
2011	16,2	14333,9
2012	17,4	11480,6
2013	16,8	9562,6
2014	16,1	7695,9
2015	17,36	13813,7
2016	18,9	23229,5

*Джерело: побудовано на основі даних Державного комітету статистики

Однією з головних причин погіршення показників інноваційного розвитку країни є зниженням реального обсягу фінансування наукових досліджень, хоча номінально відбувалось їх збільшення.

Так, обсяг одного з піків інноваційних витрат, який відбувся у 2016 р, склав 23229,5 млн. грн. проти 1757,1 млн. грн. у 2000 р., тобто за 16 років відбулося збільшення загального обсягу витрат за різними напрямками інноваційної діяльності більше ніж у 13 разів (табл. 2). Також варто відмітити, що офіційна статистика показує обсяги фінансування в поточних цінах, які не відображають впливу інфляційних процесів.

Динаміка фінансування інноваційної діяльності відображає коливання в економіці держави значними зменшення об'ємів фінансування (рис. 3.). Значними зниження об'ємів стали 2009 р. – світова фінансова криза, 2013-2014 р. – революція «Гідності».

Аналіз джерел фінансування інноваційної діяльності свідчить про те, що протягом всього аналізованого періоду основним джерелом фінансування були власні кошти підприємств, обсяг яких значно збільшився в період 2015-2016 рр. й склав 13 та 22 млрд. грн відповідно (табл. 2).

Обсяги іноземних інвестицій у 2011 році різко скоротилися. Як наслідок, обсяги фінансування інновацій за рахунок іноземних інвестицій зменшилися порівняно з 2010 роком в 4 рази. Проте у наступні 2 роки відбулось покращення й обсяг іноземних інвестицій склав 994,8 та 1253,2 млрд грн відповідно. У середньому на цей вид джерел припадало близько 3% від загальної суми. Однак у наступні роки обсяг надходжень скоротився до рекордних мінімумів і у 2016 році склав 23,4 млрд грн, що 2 рази нижчий за рівень 2011 р.

Держава у фінансуванні інноваційного розвитку протягом досліджуваного періоду була доволі пасивною, за рахунок держаних коштів фінансувалося лише 1-2% інноваційних процесів в економіці [2].

Таблиця 2 – Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні*

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	У тому числі за рахунок коштів, млн. грн.			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1

*Джерело: побудовано на основі даних Державного комітету статистики

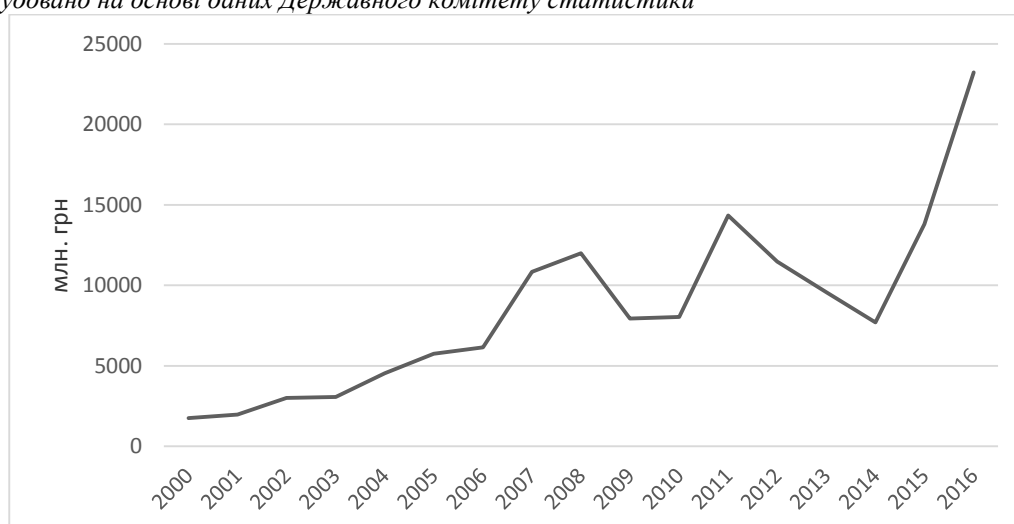

Рис. 3. Динаміка інвестування у інноваційну діяльність (побудовано автором за даними Держкомстату)

Найбільш інформативну оцінку реального стану інноваційного розвитку України можливо отримати на основі даних Європейського інноваційного табло (ЄІТ) – системи показників науково-технічного розвитку країн Європи. Воно включає цілу низку показників, що характеризують, зокрема, стан у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Цим

підкреслюється внесок об'єктів інтелектуальної власності в інноваційний розвиток економік країн ЄС.

Данні звіту ЄІТ свідчать, що серед країн учасниць дослідження, Україна, як інноватор, займає останнє місце на протязі 5 років (2010-2016 рр.).

Упродовж 2010-2015 р. спостерігалась стагнація та оцінка сумарного інноваційного індексу дорівнювала в середньому 32-33 одиниці проти 156 у лідера цього рейтингу – Швейцарії. Доказом різниці реального обсягу фінансування інноваційної діяльності від номінального у 2016 р. є найнижчий показник індексу за досліджуваний період – 28,9 [7].

Україна за рівнем розвитку інноваційної діяльності відноситься до останньої групи – слабкі інноватори. До цієї групи також входять Румунія – 33,8, Македонія – 44,2, та Болгарія – 47,5 (рис. 4.).

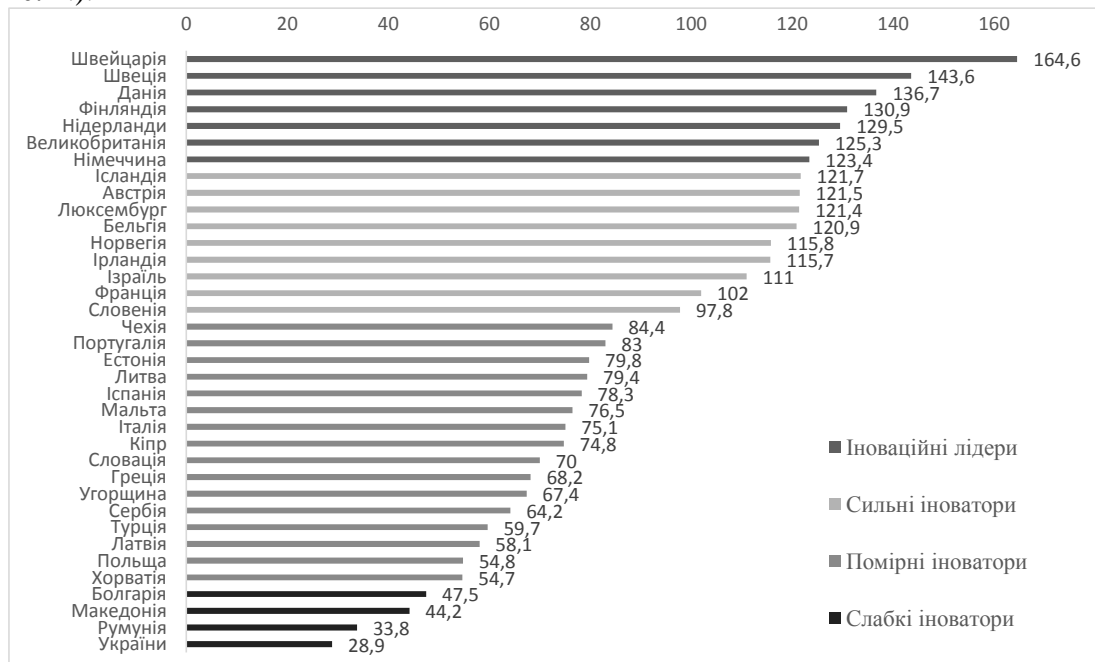

Рис. 4. Загальний індекс інноваційної діяльності (складено автором за даними дослідження ЄІТ)/

ВИСНОВКИ

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинених країнах та потребам інноваційного розвитку. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної політики не дають підстав для висновку про наявність реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку економіки України.

Отже, можна стверджувати, що економіка України входить до стадії стагнації, тоді як традиційні чинники економічного зростання, які спиралися переважно на мобілізацію ресурсів, нагромаджених за тривалий період економічного спаду, практично вичерпано, належних зрушень в структурі економічної системи, які перевели б національну економіку в режим зростання, яке ґрунтується на інноваційному творенні нових ресурсів, поки що не відбулося. Враховуючи це, нагальною постає проблема модернізації української економіки з метою підвищення технологічного рівня експорту та якісних характеристик вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок, що необхідно для забезпечення конкуренції з імпортованими товарами не тільки за ціновими, але й за якісними характеристиками. Саме на виконання цього стратегічного завдання має бути спрямована інноваційна політика України. Перехід до дієвої державної політики інноваційного розвитку України є одним із першочергових завдань державного управління.

Для України досягнення переваг інноваційної економіки залежить від ефективності реалізації інноваційної політики проривного типу, що полягає в дієвому державному стимулюванні прогресивної структурної перебудови економіки та реформуванні сфер освіти, науки, інноваційної діяльності на основі наявного науково-технічного потенціалу та з урахуванням світових тенденцій науково-технологічного розвитку.

Отже, щоб бути повноправними учасниками на світовому ринку потрібна політика кардинального оновлення інноваційного середовища держави, яка здатна на базі фундаментальних наукових знань масово виробляти принципово нові продукти за допомогою ресурсозбіраючих технологій. При цьому інвестиційно-інноваційна політика має бути збалансованою та спрямованою на гармонійне доповнення внутрішніх інвестицій зовнішніми, забезпечення належних умов реалізації інновацій в економіці. Перспективою подальших досліджень з цього напрямку є дослідження й розробка дієвих механізмів ефективного функціонування інституціональної інфраструктури інноваційного розвитку економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключник А.В., Бабенко М.Д. Організаційно-економічне забезпечення залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки Миколаївської області. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 2008. вип. 1. С. 31–37.
2. Офіційний сайт державної служби статистики України URL : www.ukrstat.gov.ua/
3. Арутюнян С.С., Арутюнян Р.Р. Інноваційна складова нової моделі економічного розвитку України у посткризовий період. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*, 2010. № 691. С. 253–257
4. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. НАН України. Київ : Ін-т екон. та прогнозування, 2009. 864 с.
5. Гросул В.А. Проблеми інноваційної діяльності в Україні. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2010. № 1 (3). Т. 1. С. 76–82.
6. Мерніков Г.І. Модернізація України і досвід Китаю. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 3 (20). С. 137–145.
7. Офіційний сайт Європейського Інноваційного Табло URL : <http://ec.europa.eu>

REFERENCES

1. Klyuchnik, A.V. and Babenko M.D. (2008), “Organizacijno-ekonomichne zabezpechennya zaluchennya inozemnix investicij v agrarnij sektor ekonomiki Mikolaivskoi oblasti”. *Visnik agrarnoinauki Prichornomor'ya*, Vol. 1, pp. 31-37.
2. “Oficijnyj sajт derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraini”. URL :Rezhimdstupu: www.ukrstat.gov.ua/
3. Arutyunyan, S.S. and Arutyunyan, R.R. (2010), “Innovaciina skladova novoi modeli ekonomichnogo rozvitku Ukraini u postkrizovij period”. *Visnik nacionalnogo universitetu «L`vivs`kapolitexnika»*. no 691, pp. 253–257.
4. Geec', V.M. (2009), “Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologiya vzaemodii ta rozvitku”. NAN Ukraini, Taprognozuv, Kyiv, Ukraine.
5. Grosul, V.A. (2010), “Problemi innovaciinnoi diyalnosti v Ukraini”. *Byuleten' Mizhnarodnogo Nobelivskogo ekonomichnogo forumu*. no 1 (3). Vol. 1, pp. 76–82.
4. Danik, N.V. (2012), “Innovaciinij rozvitok ekonomiki”. *Vseukrains`ki naukovo-virobnichii zhurnal Innovaciina ekonomika*, no 2 (28), pp. 36–39.
6. Mernikov, G.I. (2011), “Modernizaciya Ukraini i dosvid Kitayu” *Strategichni prioriteti*, no (20), pp. 137–145.
7. Oficijnyj sajт Jevropejs`kogo Innovacijnogo Tablo available at: Rezhymdstupu: <http://ec.europa.eu>